

Прокопець М. С.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПЕРЕЛОМ У СВІДОМОСТІ ЗАХОДУ І СХОДУ В БЕРЛІНСЬКІЙ ТРИЛОГІЇ УВЕ ТІММА

У своїй Берлінській трилогії Уве Тімм розкриває розділення Німеччини і возз'єднання з романами *Johannisnacht* (1996), *Rot* (2001) і *Halbschatten* (2008). У перших двох романах спогади і переживання, розказані персонажами, створюють неоднорідну панораму періоду після Другої світової війни як на Сході, так і на Заході країни: *Johannisnacht* показує хаос у Берліні в 1995 р. і труднощі інтеграції східних і західних німців. У романі *Rot* невдача соціалізму є причиною розчарування членів німецького студентського руху. У романі *Halbschatten* автор звертає увагу на історію Німеччини до 1945 р., досліджуючи в мілітаристському минулому Пруссії причини декорації, які ми знаходимо в обох інших романах. Кладовище Інваліденфрідхоф, старе у Берліні, є сценою історичних подій і місцем, де пам'ять стає конкретно видимою: «Окрім об'єднання військової пруської еліти і важливих членів нацистської армії з бійцями опору, воно було розділене навпіл Берлінською стіною» [3, с. 345].

«Я-оповідач» – це також «покоління 68-х», яке не справляється з поворотними формами цього суспільства у Берліні. Німецька література після повороту втратила здатність говорити про реальність як про передбачуваний політичний і моральний авторитет, нарешті, задовольняючи передумови постмодерністського обговорення. На прикладі *Johannisnacht*, пізнього роману, написаного автором, який скоріше пов'язаний із контекстом перед поворотом, Леал намагається довести, що точка зору Брокманна у разі Уве Тімма не відповідає дійсності. Різноманіття і фрагментація, а також естетизація реальності, які з'являються в тексті, характеризували постмодерністську модель, але автор хотів показати, що існує альтернативний шлях до такої популярності.

Антиогматична позиція Тімма не робить суспільство й історію чимось зумовленим або однорідним, як це було в історичному романі з аукціонного погляду. Замість цього вони розглядаються як конструкція, результат різних життєвих балансів і відповідних дискусій. Усе це надає авторові постмодерністський статус, який у жодному разі не виключає політичне, навпаки, саме воно є ключем до прогресивного політичного відображення, оскільки без естетичних передумов політична дія неможлива.

Ключові слова: Уве Тімм, розподіл, возз'єднання, символ, спогад, місце пам'яті, «запакований» Рейхстаг.

Постановка проблеми. Сценам із натовпом перед Бранденбурзькими воротами і на Берлінській стіні, що тільки що впала, які показували на екранах усього світу, зараз майже двадцять років. Через декілька місяців правління НДР добігло кінця: Східна Німеччина була приєднана до Федеративної Республіки, і незабаром стався загальний крах соціалізму в Європі. Почався тривалий процес інтеграції, який повинен був здолати нерівність між двома колишніми германськими державами, який триває й досі. Як колись розділене місто, Берлін був і залишається місцем, де це краще всього видно; де «Оссі» і «Вессі» жили всього в декількох вулицях один від одного, але їх розділяла культурна прірва після падіння Берлінської стіни. Тоді як приблизно у кінці 1960-х деякі люди в Західній Німеччині були переконані, що треба наслідувати східну

модель, сьогодні багато громадян старої Федеративної Республіки скаржаться на податковий тягар, який їм усе ще заповдіює реконструкція Сходу. Розділення і возз'єднання – це політичні події другої половини ХХ ст., які і визначають культурний профіль Німеччини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція місць пам'яті (або «мнемонічних місць»), яка була запропонована на початку ХХ ст. Морісом Хальббаксом, а потім розвинута П'єром Нора, сьогодні стає все більш популярною та актуальною з погляду впливу відомих історичних місць на формування колективної ідентичності того чи іншого народу. На думку цих дослідників, саме ці мнемонічні місця зміцнюють стереотипи нашої свідомості та пробуджують спогади про історичне минуле.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб дослідити взаємозв'язок між Західним і Східним Берліном на прикладі берлінської трилогії Уве Тімма (*Johannisnacht* (1996), *Rot* (2001) і *Halbschatten* (2008)).

Виклад основного матеріалу. У своїй берлінській трилогії Уве Тімм, один із найважливіших оповідачів середнього покоління в Німеччині, звертається до проблеми розділення і періоду після возз'єднання Стіни, а також у романах *Johannisnacht* (1996), *Rot* (2001) і *Halbschatten* (2008), до яких він звертається, кожного разу все глибше занурюючись в минуле міста і країни. Автор, що народився в 1940 р. і перебуває під впливом покоління 1968 р., розглядає у своїх текстах національну історію, яка розповідається на основі спогадів і оповідань про особисте життя, це створює колективну картину німецького суспільства, яка складається з безлічі шматочків головоломки, з різноманітного досвіду.

Ніч Івана Купала відбувається в червні 1995 р., коли Берлін, який після падіння Стіни нагадував великий будівельний майданчик, став ще більше переповненим туристами через те, що Жан-Клод і Крісто «запакували» Рейхстаг. Оповідач, письменник із Мюнхена, не може написати начало для одного зі своїх текстів і починає писати культурно-історичну статтю про картоплю. У Берліні він шукає вченого Роглера, який усе життя досліджував картоплю, але дізнається, що він помер кілька місяців тому. Він вступає в контакт із друзями Роглера, які надають оповідачеві доступ до його заміток і «каталогу смаків», – це своєрідна спроба розробити нову термінологію смаку на основі картоплі. Проте відразу ж після цього оповідач сперечається із запальним таксистом, який від'їжджає з матеріалом, що є справою усього життя Роглера.

У пошуках інформації про дослідника картоплі і загублений каталог смаків оповідач зустрічається із самими різними людьми і чує враження й думки про возз'єднання, про поточну ситуацію в місті, про людей, їх самооцінку та їхні уявлення про себе і про інших. Він також спостерігає і переживає напружені стосунки між жителями Східного і Західного Берліна. Френк Томас Грубий відзначає у роботах «Поворот» і «Єдність» у дзеркалі німецькомовної літератури, посилаючись на *Johannisnacht*, що «ситуація союзу [...] у Тімма не здається позитивною» [1, с. 415]. Замість цього показано, що розділення все ще існує, хоча і в іншій формі. Люди, яким Уве Тімм дає змогу висловити свою думку, належать до різних соціальних

класів, так що відкривається широкий діапазон соціальних голосів: у сценарії після возз'єднання кидають школу й альпіністи, включаючи таксистів, студентів, старих продавщиць, перукарів-геїв, художників. Як характерно для авторської прози, поліфонічний дискурс відкриває перед читачем широку панораму. Грубий також указує на цю особливу роль оповідача в *Johannisnacht*: він обіцяє зображувати реальність.

Заява Кубіна дає читачеві уявлення про імідж науки в колишній НДР завдяки багатьом західним німцям. Це ґрунтовано на тому факті, що НДР сильно сприяла розвитку культури і академічних досліджень. Проте все управлялося і контролювалося, так що ніхто не міг поставити під сумнів систему. А оскільки держава гарантувала усі зарплати, дослідження не обов'язково мало бути прибутковим – головне, щоб люди були політично надійними. Таким чином, проте, деякі сфери гуманітарних наук виявилися під меншою загрозою, ніж ринкова економіка.

Оскільки Роглер уже помер, оповідач не встигає взяти у нього інтерв'ю, але він розмовляє з іншими і використовує враження цих людей, щоб отримати загальну картину. Розенов, також колишній член Академії НДР, є першим, кому ставить питання оповідач. Через нього він дізнається, що картопля не була приводом для Роглера «заглядати в майбутнє» без жодних перспектив і результатів: розширення смакового сприйняття мало викликати культурну революцію в НДР, у результаті якої повинна була змінитися свідомість, а не тільки відносини власності.

Розенов розповідає, що Роглер готував виставку про картоплю: «Картопля, ситість і задоволення» [1, с. 74]. Це було заборонено на Сході, тому що він відмовився змінити свою системно-критичну концепцію відкритості. Після падіння Стіни він знайшов спонсорів на Заході. Але проєкт провалився через те, що це була компанія, яка «виробляє миттєві кекси і картоплю у свіжих пакетах» [1, с. 37] і, за словами Роглера, яка виробляє тільки «Єдність»: «Вони були у нас в НДР, хоча і не такі хороші. Саме тому він не хотів, щоб компанія розміщувала рекламні щити, тому що це суперечить змісту справи». Таким чином, Роглер не процвітає в обох системах, оскільки і в реальному соціалізмі, і в ринковій економіці йдеться про те, щоб отримати прибуток, обігнати конкурентів. Принцип ефективності і реальна вигода важливіше естетики, яка цікава тільки тоді, коли на ній можна заробити гроші.

Більше інформації про Роглера оповідач отримує від чоловіка прекрасного культуролога Аннетт Бухер, з яким Роглер готував виставку картоплі на Заході. Хоча Бухер, фізик, назвав історію культури «м'якою наукою», він захоплювався працьовитістю і великою роботою Роглера. Він також оцінив тонку самовіддачу дослідника картоплі, який міг посміятися над власним зображенням «Оссі», коли розповідав про своє прибуття в Нью-Йорк із величезним комп'ютером, який американці вважали російським Штифтер. Елегантно відремонтована старовинна квартира Бюкера сповнена престижних експонатів, у тому числі, ймовірно, справжнім Лебедевим і, ймовірно, оригінальним стильовим кріслом від «Титаніка». Не дивно, що методи роботи Роглера, засновані на споживанні і техніці, виявилися застарілими: «Я хотів подарувати Роглеру ноутбук, але він відмовився, залишився з картками» [1, с. 148]. Той факт, що Роглер – противник споживання, який не може жити з правлячою системою і ходить у старому одязі, пов'язує його з безкомпромісним Ашенбергером з роману *Rot*.

Колишні сусіди Роглера, перукар Крамер і культуролог Шпранглер, допомагають збагатити східно-германський персонал у романі. Перший стверджує, що одного разу у нього навіть підстригався Ульбріхт, розповідає жарти про «Оссі» і «Вессі», розмахуючи повсякденним саботажем, робить оповідачеві безглузду стрижку і пояснює йому хід подій: «Звідки ви взялися? Я сказав, що з Мюнхена, але думаю, там його більше немає» [1, с. 45]. Сьогодні Шпранглер, який займався раніше мовою і культурою Сінті та Роми в академії НДР, працює як садівник і підробляє картини російських конструктивістів (у тому числі картини Лебедева), оскільки йому це «приносить задоволення». Шпранглер відмовляється так швидко думати, як підкреслив Розен. Він відрізняється від нього тим, що не пристосовується до нових обставин після повороту і «тримається на плаву» завдяки випадковим роботам. Друг «загадковим чином підготувався до падіння стіни» [1, с. 56]. Це нагадує читачеві попередню розмову між оповідачем і Розеновим, яка виявляється висхідною ланкою в «мобільному» західному суспільстві.

Скептичний баланс Шпранглера, який не упереджений ні жорстким соціалізмом, ні формалістичною ринковою економікою, проте, в романі має протипагу. За винятком Розенова, оповідач стикається з двома іншими, дрібнішими східнонімецькими альпіністами, яким було непогано в НДР, але які швидко «переосмислили» життя. Один

із чоловіків, що працює над «запаковуванням рейхстагу» як альпініст, став самостійно працювати після падіння Стіни, ремонтуючи димоходи і, схоже, задоволений західним робочим світом.

Незважаючи на те що багато «Оссі» пристосовуються до нової соціальної системи і навіть досягають успіху в ній, нерівність залишається помітною. У *Johannisnacht* змальовано, що Схід зазвичай позначає недолік. Наприклад, є певні міські квартали, які ще не були вестернізовані, де зосереджена велика частка іммігрантів із колишніх соціалістичних країн: румун, росіян, поляків, в'єтнамців і де це найкраще просліджується. У своєму «паломництві» по Берліну розповідач спілкується з багатьма водіями таксі. Вони висловлюють свою думку з нинішнього питання, і, оскільки вони багато що бачать і чують, їхній досвід дає їм природний авторитет. Перший водій невдоволений тим, що Західний Берлін так сильно змінився, і думає про те, щоб виїхати, що раніше місто було «точкою збору для вихідців і поперечників» [1, с. 19], тоді як сьогодні приїжджають люди, які лише зацікавлені у швидких грошах. Наступний таксист сперечається з розповідачем. Усе починається з того, що Східний Берлін негативно відноситься до процесу возз'єднання. Він невдоволений тим, що пасажир не проявляє рівного бажання погодитися, кажучи, що західнонімецькі компанії корисливо демонтували східну частину. Ситуація загострюється, поки розповідача і весь матеріал Роглера, крім коробки з каталогом смаків, не викинуто з таксі. Третій водій зізнається, що не любить їздити до Східного Берліна, тому що він погано знайомий із цим «чужим містом», де звичайно зовсім інші. «Круті» стилісти-перукарі, у яких розповідач намагається «виправити» свою стрижку, не здивовані, дізнавшись, що «нещастя» сталося у східній частині міста. «Або із-за нездатності – бідняки. Не дивно, що їм довелося побудувати нову стіну [1, с. 164], або Ви, ймовірно, стали жертвою мстивого акту». Стрижка, яка направлена проти всіх жителів Західної Німеччини, так би мовити, «символічне спотворення» [1, с. 164]. Це є вірогідним, що розповідач зробив принципову помилку: «Як Ви взагалі прийшли до думки йти там до перукаря? Якщо ніхто не йде, все ж, звідси зверху, саме більше одного дня в театр» [1, с. 168]. Унаслідок цього вислів останнього таксиста підтверджується: хоча місто більше не розділене Стіною, жителі Східного Берліна і західні жителі Берліна розділені іншими, ще сильнішими бар'єрами.

Висновки і пропозиції. Мій інтерес до Уве Тімма виходить за рамки *Johannisnacht*: берлінська трилогія, почата із цієї миті, продовжує вивчати національну історію завдяки спогадам і балансу життя, так що одна червона нитка проходить крізь три романи. Події роману *Rot* відбуваються в 1999 р., коли Берлін повинен був остаточно стати столицею Німеччини. Життя протагоніста Томаса Лінде вагається між капітуляцією 1945 р. і поверненням уряду до Берліна: Лінде є оратором похоронів, і йому потрібно зробити некролог на старого супутника 68-х років Ашенбергера, що виявляється неможливим. Протагоніст живе в постійному конфлікті між ідеалами минулого і його подальшим байдужим відношенням до споживчого суспільства. Проте безвихідь усувається тим, що на червоне світло Лінде переходить світлофор, і його збиває машина. Оповідання, що складається з його останніх думок про смерть, починається прямо зараз. Порівняно з *Johannisnacht*, де йдеться, головним чином, про

перші, мінливі п'ять років після повороту, червоний колір показує, що минулому надається більше простору.

У романі *Halbschatten*, який Уве Тімм анонсував як останню частину своєї трилогії, присутність займає лише незначну частину сюжету – її зводять до сюжетних рамок. Цього разу автор наближається до історії Німеччини 19-го і 18-го століть. «На цьому місці лежить німецька, похована пруська історія, принаймні військова» [2, с. 9].

Романи *Johannisnacht*, *Rot* і *Halbschatten* зв'язані між собою і більшістю голосів. Їх можна знайти не лише на декількох рівнях оповідання як композиційний принцип, а й як епістемологічний підхід автора до літератури. Різні голоси висловлюють різні точки зору на одні і ті ж питання: східні і західні німці, літні, молоді, жінки, чоловіки, бідні, багаті, ремісники, інтелігенція, політики, підприємці, опортуністи, вихідці, жертви, злочинці, мертві, живі забезпечують як можна більш щось широкое і всеосяжне.

Список літератури:

1. Timm Uwe. *Johannisnacht*. München, DTV, 1998. 224 s.
2. Timm Uwe. *Halbschatten*. Köln, Kiepenheuer & Witsch, 2008. 272 s.
3. Timm Uwe. *Rot*. Köln, Kiepenheuer & Witsch, 2001. 400 s.
4. Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 368 с.
5. Астафьева О. Н. Историческая память как ресурс культурной политики и формирование коллективной идентичности. *Культурная память в контексте формирования национальной идентичности России в XXI веке* : коллективная монография / Рос. ин-т культурологии. Москва : Совпадение, 2012. 168 с.
6. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти. Москва : Новое изд-во, 2007. 348 с.

Prokopets M. S. A BREAK IN THE CONSCIOUSNESS OF THE WEST AND THE EAST IN THE BERLIN'S TRILOGE OF UWE TIMM

In his Berlin Trilogy, Uwe Timm broaches the division of Germany and the Reunification with the novels "Johannisnacht" (1996), "Rot" (2001) and "Halbschatten" (2008). In the first two novels, the memories and experiences told by the characters offer a heterogeneous panorama of the post-World War II period in both the East and the West of the country: "Johannisnacht" shows the chaos across Berlin in 1995 and the difficulties to integrate Eastern and Western Germans. In Rot, the failure of socialism accounts for the disappointment by members of the German student movement. In "Halbschatten", the author focuses on German history before 1945, searching in Prussia's militarist past the causes of the scenery we find in both other novels. The Invalidenfriedhof Cemetery, the oldest in Berlin, appears as a stage of historical events and a place where memory becomes concretely visible: besides uniting the military Prussian elite and important members of the Nazi army with resistance fighters, it was divided in half by the Berlin Wall.

The «self-narrator» is also the «generation of the '68s» who cannot cope with the turning points of this society in Berlin. After the turn, German literature lost the ability to speak of reality as a supposed political and moral authority, finally satisfying the preconditions of postmodernist discussion. Using the example of "Johannisnacht", a late novel written by the author that is more about the context before the turn, Leal tries to prove that Brockmann's point of view in the case of Uwe Timm is untrue. Diversity and fragmentation, as well as the aestheticization of reality that will appear in the text, characterized the postmodern model, but the author wanted to show that there is an alternative way to such popularity.

Timm's anti-agmatic position does not make society and history conditioned or homogeneous, as was the case in the historical novel from the auction point of view. Instead, they are seen as a construction, the result of different life balances and relevant discussions. All this gives the author a postmodernist status, which in no way excludes the political – on the contrary, it is the key to progressive political reflection, because without aesthetic preconditions, political action is impossible.

Key words: Uwe Timm, distribution, reunification, symbol, memory, place of memory, «packed» Reichstag.